

Борис Лазић

СВЕТ СТРИПА МАРКА СТОЈАНОВИЋА

Дуг пут је пређен од колумни новосадских *Сџриј весџи* до серијала објављиваних у Француској, САД, Кини. Стојановић је, доста рано, имао у виду ствари којима жели да се бави, а то су стрипови главног тока, серијали: одмах је показао изражену самосвест и јасан циљ. Волео сам његове колумне јер ми је откривао не само властиту стриповну радионицу, него и зато што се преко њега откривао и сам жанр, сама традиција нашег жанра, у целини. Као некадашњи полазник сада чувене Лесковачке школе стрипа, као цртач, сценариста, али и уредник, он је познавао тај свет изнутра, знао је шта жели, чему стреми и, што је најважније, како *џо да џосџиџне*. Знао је шта се чита, шта се тражи, исто колико шта се и како црта. „Јужњачка утеха“ је просто кипела од информација и пројеката, али исто тако у њој се могао већ тад препознати особени печат Марковог рукописа. Ту се стварао не само најновији српски и балкански стрип, него се осмишљавао и читав један стриповни свет, читав један митос, који је већ тад носио траг Марковог сензибилитета.

У то време је главна ствар била – андерграунд, алтернатива. Оно што по својој природи треба да буде израз појединца, ствар мањине – нуђена је и пакована у виду главног тока, модненог догађаја. У књижевности смо добили *У џоџџалубљу* Владимира Арсенијевића, у стрипу Зографа, „Попошак и цвеће“. Требало је тада, у економским, издавачким условима деведесетих и постоктобарске Србије, заговорати не рад на стрипу, него на стрип-серијалу. Управо супротно од оног што се сматрало под тим, Марко Стојановић и његови истомишљеници – а то је огроман број цртача који већ петнаестак година сарађују на *Вековницима* – пливали су против струје, ишли против матице, били су андерграунд.

О радовима Марка Стојановића писао сам у више наврата за последњих петнаестак година (*Макс Дебрис, Лука Вранић, Вековници*). Из данашње перспективе – комплетан аутор. Сценариста, цртач, антологичар, преводилац, интервјуиста. Као сценариста (делом и цртач) творац данас препознатљивог рукописа и упечатљивог серијала којим је обележио српски стрип на почетку века (*Макс Дебрис, Црне душе, Посџеља од џлоја, Реквијем, Пасији живоџи, Прах, Пејео, Бајка и грује исџине, Мрџва сџража* на српском; *Le Dico des Hommes, Le Dico des Femmes, Les 69 secrets à savoir sur les Femmes, Les 69 secrets à savoir sur les Hommes, Tout obtenir de Lui, Tout obtenir d'Elle*, а посебно серијали у изградњи *La croix sanglante 1, 2*, на француском; *Cross to bear* на енглеском, те пробој на кинеско тржиште са *Мазом...*). Као антологичар, дао је пресек радова Лесковачке школе стрипа (*Лесковачки сџриј, 1950–2010*), одао признање властитим учитељима, агилним мајсторима девете уметности (Кокан, Мивел, Кулић), створио низ одличних портрета кључних играча на пољу домаћег стрипа, од најстаријих до најмлађих, осветлио принципе рада саме школе стрипа и фестивала који је прати. Антологија је подједнако

СВЕТЛА КОМОРА

умеће одабирања колико и вредновања и ту ствар је Марко Стојановић темељно извео. Као преводилац, истакао се радовима на *Хелбоју* у издању „Систем комикса“ (а уз то је преводио и *Hardboiled, Raptors, Sky Doll...*).

Марко Стојановић већ дуги низ година ради као педагог у Лесковачкој школи стрипа. Та школа је дала више вредних делатника на пољу девете уметности. Из те матрице се изродило више вредних радова, од којих је, свакако и средишњи, серијал *Вековници*. И сам њен некадашњи ђак, Стојановић је наследио одговорност за руковођење над институцијом која је, осим што пружа формално образовање на пољу стрипа, такође и покровитељ Балканске смотре младих ствараоца стрипа (која се одвија већ скоро две деценије, што је сврстава у ред једног од најдужих и најжилавијих фестивала стрипа на простору некадашње Југославије). Радови Лесковачке школе стрипа редовно се објављују у периодици, попут часописа *Сџрип џресини, Градина, Think Tank* (који је, између осталог, у више наврата објављивао и посебна издања посвећена стрипу). Печат школе је препознатљив и у серијалима којима руководи сам Марко Стојановић: *Посџеља од љоџа, Вековници* и њихов *spin-off Бескрвни*. С друге стране, та целокупна прича крунисана је и радом појединих цртача, колориста и сценаристе Стојановића на пољу француског стрипа. Тако су Милисав Банковић, Денис Дупановић, Марко Николић и Иван Стојановић Фики, сваки на свом пољу и код разних крупних издавача, били у прилици да француској публици покажу домете српске школе стрипа и наставе путем који су отворили, пре неколико декада, Билал и Јањетов, а за њима грунули Де Лазар, Гера, Смуђа, Гајић, Ковачевић, Брада, Пека, Лаци, Маза, Ненадов и други.

Стојановићев рад подразумева и крупан уреднички посао. Сама природа уредничког и педагошког посла је таква да изискује одређени афинитет за тимски рад и уопште умеће руковођења људима. Стојановић је ту испољио основни дар који је за то неопходан: трпељивост и интересовање за другог. Сматрам да ту лежи тајна успеха *Вековника*. Стрпљив је са млађима, а упоран у настојањима да великим мајсторима пружи што више простора у свету стрипа. Иза сјајног Мазиног пробоја на француско-белгијско тржиште стоји и Стојановићева упорност, његово дугогодишње валоризовање врхунског талента мајстора из Лакташа. Марко Николић, рецимо, пре свега томе дугује блистави рад на *Вековницима 5*, као и недавни, такође успешни, пробој на француско тржиште. То су само последњи у низу тих примера успешне и плодотворне сарадње. Стојановић је у стању да уочи нечије природне склоности и да усмери његов даљи развој у том смеру. У раду с младима, успева да студенту открије оно што, у заметку, овај носи у себи, да тога студент и сам постане свестан, да се развоју тога посвети до краја и без остатка. Та педагошка црта је видљива чак и у начину сарадње с опробаним цртачима, сценаристима, критичарима, уредницима. Он је, како би то тачно рекли Французи, *à l'écoute de l'utre*. И то је тајна његовог успеха.

Као сценариста ствара стрип за децу, као и за одрасле и адолесценте. Подједнако успешан у новинском каишу, на табли као и у албуму, у гегу или пустоловном стрипу. Издваја се по врсно цизелираним кратким сторијама које, по правилу, уграђује у ширу целину албума или серијала (сваку од њих ствара други цртач). *Вековници* представљају превасходно пустоловни стрип с елементима трилера, хорора, фантастике, али и чисто хумористичких секвенци, у духу гротеске. Иронијски дискурзивни подтекст је

река понорница тих прича. Рекох поводом *Макса Дебриса* да је Марку тад пошло за руком да се „надовеже на туђи рад, а да при том читалац битније не осети расцеп између двају различитих гласова“. То је тек прва врлина овог стрипа у коме се изванредно преплићу и допуњавају два-три сензибилитета (реч је о изразито динамичној и дугој епизоди, о стрипу дугог даха пуног сатиричког набоја и наглих преокрета). Радев и Стојановић су, у духу гротеске, створили и једну кратку, упечатљиву епизоду *Посићеље од Ђлоја*, сву у тамним масама, која графички потпуно одудара од општег графизма стрипа (тим вреднија, јер ће каснија нулта епизода *Вековника*, рецимо, бити на трагу управо таквих ликовних решења) и права је штета што ова два аутора, сасвим комплементарна и сливена, чешће не раде заједно.

Посићеља од Ђлоја може да се посматра, рекох, и као графички и наративни лабораториј где се хватао залет за стварање *Вековника* и *Бескрвних*, Марковог *Masterwork*-а. Свеукупно, реч је о петнаестак дугих, исцрпних, богатих албума. Нема иоле значајнијег цртача који није учествовао на серијалу, да ли у својству цртача, илустратора или колористе. Исто тако, серијал је добро покривен на пољу критичке рецепције и има га у редовној понуди у књижарским ланцима и стрипарницама. Марко Стојановић је изразито вешт у портретисању јунака и вођењу дијалога кроз које се најчешће открива њихова нарав и мотивација (на дијалашком се пољу најбоље осећа његова лакоћа стварања и лагодно кретање кроз хипертекст класичног драмског наслеђа). Градећи свој имагинарни свет од ликова наслеђених подједнако из домаћег и светског фолклора као и од измишљених јунака; од модернистичког превредновања фантастике, сходно потреби свог серијала, односно своје Велике бајке, Стојановић нам нуди савремено читање традиције, несвакидашња ликовна решења и ракурсе. *Вековници* кипе од концепата, идеја, перспектива које онеобичавају колико и освежавају приступ феномену бајки и загонетног/зачудног. Овде се Краљ Марко из фолклорне матрице с лакоћом слива у матрицу савремене поп културе, подједнако дрзак, једак, привлачан и драг. Данашња генерација цртача која, по правилу, ради искључиво за инострану сцену (нова, „транзицијска“, датост у историји српског и југословенског стрипа), у *Вековницима* је препознала нешто своје, а универзално. Нешто што није тек тезгарење са стране, нешто у чему нису тек страни плаћеници него *кокреативори*. Ово је њихова прича и њихов свет. У Стојановићу је једна генерација цртача и читалаца стрипа пронашла свог приповедача, свој заједнички именитељ. Вековници су изванредан почетак нашег стрипа у новом веку, достојан пандан сродним тематикама унутар светског стрипа. Потврђују колика је штета што у Србији не постоје стрип-часописи за децу и адолесценте.

Посебна вредност *Вековника* и спинофа лежи у њиховом графичком свету. Треба ићи неколико деценија уназад да би се, у оквиру српског стрипа, препознале контуре наше стварности (треба ићи све до седамдесетих, осамдесетих). У *Вековницима* је, често, реч о овоме и овде: урбани декорум, али и пејзажи, доста тога лежи на пресликавању градских атмосфера српске средине (препознатљиви су архитектонски елементи Новог Сада, Београда, Ниша), као што се референце митског подтекста налазе у српском књижевном наслеђу или иконографији. У њима се укрштају митолошка бића и градски свет или полусвет, стандардни језик и социолекти, кроз које пролази један

краљ Марко доста оуглао на све те промене начина живота, укуса и стремљења човечанства каквог га посматра од позног средњег века до данас. Јер Марко је исти каквог нам га даје песма, с тим што аутори *Вековника* настављају причу о њему тачно тамо где су стали стари аеди и приповедачи, одшкринувши нам врата на сусрете Краљевића Марка са бићима из других књижевних, филмских и стриповних баштина (из високе или поп културе подједнако).

Марко, дакле, улази у свет *Вековника* са психологијом човека коју је обликовао еп. То је човек који је обележен ратовима и губицима. Већ је за свог историјског века сведок модерности, која се појављује у облику разорних ватрених оружја. Креће се кроз свет који се одликује преплитањем фантастичног и стварносног. Фантастични, легендарни свет је у непрестаном додиру са светом људским, а краљевић и сам, једним делом (својом природом бесмртника), припада свету легендарном. Елементи српског епа и фолклора (фантастична бића и предели) се у *Вековницима* сретно спајају с истородним елементима преузетим из туђих фолклора или литература (нагласак је дат на фентесију и хорору, али стрип пружа прилику и за одличне интертекстуалне одломке везане за европску високу културу). На графичком пољу, необичност серијала почива и на комбинацији реалистичког, полуреалистичког као и гротескног стила, често и унутар једне исте пустоловине. Гротеска одлично одговора, још од јуначких стихова, лику и делу главног јунака (а како њему, тако и његовом ортаку, Чену, измишљеном стриповном јунаку). Јер Краљевић Марко није једини носилац саге. Истина, његов хумор, сардоничност, грубост дају замаха нарацији. Али, уз непрестане вербалне чарке са Кинезом Ченом, то су два људска миљеа, два ментална склопа удружена у исту потрагу. За смислом, колико и пустоловином.